

*Павлюк Т.С.,
старший викладач кафедри «Міжнародні економічні відносини»,
Запорізький національний технічний університет*

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто основні проблеми подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності та проблемні питання управління ЗЕД підприємств машинобудування України. Запропоновано низку заходів, щодо вирішення деяких з основних цих проблем та наведено сучасні інструменти та методи організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю машинобудівних підприємств.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД), машинобудівна галузь, управління, організація, підприємство, експорт, імпорт, зовнішньоекономічні зв'язки.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день дуже важко робити прогнози та перспективи на майбутнє для економіки нашої країни та для розвитку окремих галузей, а тим паче для розвитку окремих підприємств України. Але з впевненістю можна сказати, що машинобудівний комплекс для економіки нашої держави є дуже важливим, та саме машинобудування приносить українській економіці дуже істотний дохід та пов'язаний з іншими галузями нашої економіки країни, що, в свою чергу, провокує подальший розвиток та процвітання для всієї економіки та для окремих підприємств. А, як відомо, майже всі підприємства машинобудування України мають виходи на зовнішні ринки та орієнтують своє виробництво також і на закордонного споживача. Тобто займаються самостійно або через посередників зовнішньоекономічною діяльністю. Але зараз існує ціла купа проблемних питань, що пов'язані з управлінням та організацією ЗЕД на підприємствах машинобудування. Тому саме визначенню та, в певній мірі, вирішенню цих проблем присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для того щоб провести аналіз проблем управління ЗЕД підприємств машинобудування, в першу чергу проаналізуємо попередні праці науковців, які займалися питаннями проблем управління зовнішньоекономічною діяльністю українських підприємств та підприємств машинобудівного комплексу нашої держави зокрема. В першу чергу звернемо увагу на роботи таких авторів, як Є.К. Бабець, В.І. Шалацький, які присвятили свої праці послідовності планування та організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств [1]. Тобто займалися саме розробкою поетапного планування управління ЗЕД.

Далі, звернемо увагу на роботу О.О. Пшик-Ковальської [2] «Процес планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства», в якій визначено сукупність цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства та сформульовано перспективи подальших досліджень теоретико-методологічних засад планування зовнішньоекономічної діяльності.

Г.М. Дроздова також присвячує свої дослідження управлінню та організації ЗЕД на підприємствах. [3] Так, у своєму

підручнику «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства» вона виділяє також основні етапи планування та організації ЗЕД підприємства, наводить структуру підрозділів, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, виділяє окремі різновиди ЗЕД за видами діяльності підприємств та ін.

Що стосується конкретно роботи підприємств машинобудування та їх зовнішньоекономічної діяльності, то варто зазначити, що перший заступник директора ДП «Завод «Електроважмаш» Дмитро Костюк у своїй статті «Підсумки року для українського машинобудування» проаналізував діяльність українських підприємств машинобудування за минулий 2014 р. у порівнянні з попереднім і також навів певні рекомендації щодо покращення стану машинобудівного комплексу України [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на плідну роботу фахівців-економістів у сфері планування, організації та управління ЗЕД підприємств, на сучасному етапі, в умовах незрозумілої та складної ситуації в українській економіці та в сфері машинобудування зокрема, все більшої уваги потребують нові проблеми, що постійно з'являються на підприємствах машинобудівної галузі України у сфері управління ЗЕД. Ці нові питання та проблеми потребують чіткого аналізу, висвітлення та подальшого вирішення завдяки різним новим шляхам та методам управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах.

Мета статті полягає у чіткому формулюванні проблем у сфері регулювання ЗЕД підприємств машинобудівної галузі та певному вирішенні цих проблем через надання рекомендацій для більш ефективного та продуктивного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поставивши перед собою певні цілі при написанні даної статті, в першу чергу хотілося б звернути увагу саме на аналіз та висвітлення стану машинобудівного комплексу української економіки. Так, зазначимо, що машинобудівний комплекс – це сукупність галузей промисловості, що виробляють певні машини, устаткування, прилади. Цей комплекс є вкрай важливим для всього народного господарства, в тому сенсі, що нема жодної ланки суспільства, в якій би не використовувалися вироби або товари машинобудування. Це є будь-які прилади, що ми використовуємо у повсякденному житті. Для України машинобудування є провідною галуззю промисловості. По суті, саме машинобудування – це та галузь економіки країни, яка в змозі вдосконалювати роботу та інноваційну ефективність підприємств інших галузей економіки. В нашій країні машинобудування – надскладна галузь, яка поділяється на десятки підгалузей і виробництв.

Також зазначимо, що машинобудівний комплекс України – найбільш територіально розповсюджений. Територіальне роз-

міщення окремих підприємств машинобудування залежить від характеру виробництва, трудомісткості, потреб у кваліфікаційній робочій силі, енергії, витрат і наявності сировини та інших чинників. В залежності від них машинобудування України об'єднується в наступні групи:

1) радіотехніка, робототехніка, електроніка, конвеєро-, приладо-, верстатобудування, інструментальна промисловість та ін. Підприємства цих галузей розташовуються в промислових центрах, де є кваліфіковані кадри, науково-дослідні інститути відповідного профілю, виробнича і невиробнича інфраструктури;

2) авто-, двигуно-, тракторо-, вагонобудування, виробництво устаткування для легкої і поліграфічної промисловості. Заводи цих галузей знаходяться в машинобудівних центрах, де є кваліфіковані кадри, а також виробляються метал та енергія;

3) виробництво сільськогосподарських машин, хімічного устаткування, промислової арматури, будівельних і шляхових машин. Ці галузі машинобудування розміщуються ближче до районів споживання готової продукції;

4) виробництво гірничошахтного, металургійного, підйомно-транспортного устаткування, металевих виробів. Ці галузі знаходяться біля джерел металопостачання та районів споживання готової продукції;

5) підприємства галузі металообробки (ремонт машин та обладнання, виробництво окремих нескладних металевих виробів і конструкцій). Вони орієнтуються на споживача і можуть знаходитися майже повсюди.

Підприємства металомістких галузей важкого машинобудування розміщуються переважно в Донбасі, Придніпров'ї, а також у Харкові. Основні центри — Краматорськ, Горлівка, Дніпропетровськ, Донецьк, Кривий Ріг, Луганськ, Дебальцеве, Маріуполь, Дружківка тощо.

Основними центрами транспортного машинобудування є: Луганськ і Харків (тепловози), Дніпропетровськ (електровози), Дніпродзержинськ, Стаханов, Кременчук (вагони), Маріуполь (залізничні цистерни), Миколаїв, Херсон, Київ, Керч (суднобудування), Запоріжжя, Луцьк, Кременчук (автомобілі), Львів (автобуси), Київ і Харків (літаки).

Електротехнічне машинобудування розвивається в Харкові (генератори для парових і гідравлічних турбін), Запоріжжі і Хмельницькому (трансформатори), Харкові, Полтаві, Києві (електродвигуни), Харкові, Києві, Кам'янець-Подільському, Одесі, Донецьку, Бердянську (кабель).

Найбільші центри верстатобудування – Харків, Київ, Житомир, Одеса, Дніпропетровськ, Краматорськ, Бердичів, Черкаси.

До центрів приладобудування, які випускають електронну техніку, електровимірювальні та інші прилади, належать Київ, Харків, Львів, Суми, Дніпропетровськ, Одеса та інші великі міста.

Тракторне і сільськогосподарське машинобудування представлено у Харкові (трактори), Кіровограді (сівалки), Одесі (плуги), Дніпропетровську і Тернополі (бурякозбиральні комбайни), Херсоні (кукурудзо- і зернозбиральні комбайни), Умані, Ніжині, Коломиї, Новоград-Волинському (машини для тваринництва і кормовиробництва).

У Києві, Сумах, Полтаві, Дніпропетровську, Одесі, Львові, Фастові, Дрогобичі випускають обладнання для хімічної промисловості, а в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Одесі, Полтаві, Черкасах, Смілі, Львові, Сімферополі – устаткування для харчової промисловості. Легка промисловість забезпечується машинами з підприємств Харкова, Києва, Полтави, Чернівців, Херсона, Мелітополя, Одеси, Івано-Франківська, Бердичева та ін. [6].

І все ж таки, незважаючи на таку розповсюджену систему підприємств, машинобудування України переживає зараз не найкращі роки свого розвитку. За підсумками 2013–2014 рр. обсяги виробництва скоротилися на 17% і 24% відповідно. Зниження спостерігається у всіх сегментах машинобудівного сектору. Визначальну роль у вітчизняному машинобудуванні на сьогодні відіграють такі фактори:

- активізація політики імпортозаміщення на головному експортному ринку (Російська Федерація);
- зниження економічної активності в Україні [4].

Як відомо, керівництво РФ вже декілька років проводить активну політику імпортозаміщення: продукцію іноземних, зокрема українських, виробників системно витісняють з російського ринку. Цей процес особливо сильно набрав обертів 2013 р., коли Україна тільки планувала підписати асоціацію з Євросоюзом. А це, в свою чергу, зумовлює об'єктивні причини спаду – зниження економічної та інвестиційної активності на внутрішньому ринку і водночас скорочення продажів на російському ринку, головному для українського машинобудування [4].

Виходячи з такої ситуації у машинобудівній галузі України, доцільним є зробити висновок, що для підприємств українського машинобудування на сьогодні в першу чергу слід активізувати роботу підприємств в напрямку орієнтування на зовнішні ринки. Тим паче це буде доцільним в умовах девальвації національної валюти, що є вигідним для експортоорієнтованих підприємств машинобудування, оскільки це, в свою чергу, призведе до зниження цін на українську продукцію у валютному вираженні та підвищить її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Але в той же час є ціла низка проблем, що пов'язані з виходом на закордонні ринки, і в першу чергу це проблеми управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах машинобудування.

Зазначимо, що багато фахівців виділяють першу проблему в управлінні ЗЕД українських підприємств і підприємств машинобудування України, зокрема, це неправильно підібрана та нечітко сформульована організаційна форма управління ЗЕД на підприємстві.

В Україні організаційні форми управління ЗЕД на виробничих підприємствах багато в чому індивідуалізовані. Але разом з тим на виробничих підприємствах, що приймають активну участь у зовнішньоекономічній діяльності, можна виділити деякі загальні риси зовнішньоекономічного апарату:

- 1) відділ зовнішньоекономічних зв'язків (ВЗЕЗ) в рамках діючого апарату управління;
- 2) зовнішньоторговельна фірма (ЗТФ).

Відділ зовнішньоекономічних зв'язків (ВЗЕЗ) не є самостійним структурним підрозділом підприємства. Він являє собою частину апарату управління. Його головне завдання полягає в управлінні ЗЕД як елементом єдиної цілісної системи внутрішньofірмового управління.

Відповідно до завдань, визначаються функції ВЗЕЗ і формується організаційна структура управління. ВЗЕЗ зазвичай очолює начальник відділу. Відділ складається із ланок (груп, секторів, бюро і спеціалістів) [6].

Головними завданнями ВЗЕЗ підприємства можуть бути такі:

1. Участь у розробці стратегії ЗБД підприємства.
2. Сприяння розвитку ЗБЗ з метою прискорення його соціально-економічного розвитку.

3. Управління експортним потенціалом підприємства, постійне його зміцнення й розвиток.
 4. Забезпечення виконання зобов'язань, що впливають з договорів та угод із зарубіжними партнерами.
 5. Вивчення кон'юнктури іноземних ринків, збирання і накопичення відповідної інформації.
 6. Організація експортно-імпортних операцій, забезпечення їх ефективності.
 7. Здійснення рекламної діяльності.
 8. Організація протокольних заходів та ін. [7].
- На рис. 1 наведено схему відділу зовнішньоекономічних зв'язків.

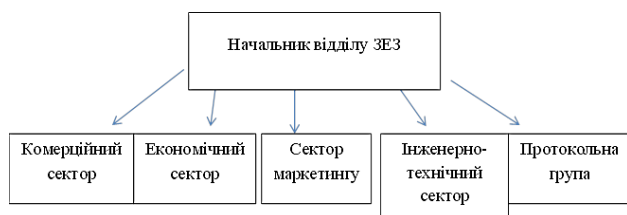

Рис. 1. Схема відділу зовнішньоекономічних зв'язків [7]

На практиці організаційна структура управління ЗЕД підприємства може бути побудована трохи інакше. Тобто кожне підприємство може і повинне вибирати для себе самостійно таку організаційну форму та структуру управління зовнішньоекономічною діяльністю, яка буде найбільш ефективна, вигідна та оптимальна для певного типу підприємства, зокрема машинобудівної галузі.

Ще, наприклад, організаційна структура відділу ЗЕД підприємства машинобудування може бути такою (знов-таки з работ О.А. Кириченка). Складена на основі організаційної структури Дирекції із ЗЕД та маркетингу ВАТ «Сумське машинобудівне науково-технічне об'єднання ім. М.В. Фрунзе» [7].

На рис. 2 представлена схема організаційної структури Дирекції із ЗЕД та маркетингу ВАТ «Сумське машинобудівне науково-технічне об'єднання ім. М.В. Фрунзе».

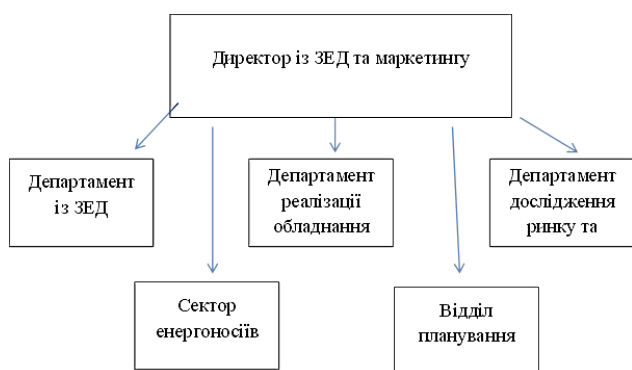

Рис. 2. Схема організаційної структури Дирекції із ЗЕД та маркетингу ВАТ «Сумське машинобудівне науково-технічне об'єднання ім. М.В. Фрунзе» [7]

Необхідність створення ЗТФ в складі підприємства-суб'єкта ЗЕД повинна в першу чергу бути зумовлена співставленням затрат підприємства при відсутності власної такої фірми і витратами на її утримання. При цьому треба мати на увазі, що ефект діяльності ЗТФ буде видно тільки після декількох років її роботи. Підприємства, що виходять на світовий ринок, зустрічають сьогодні жорстку конкурентну боротьбу. Щоб вижити

в цій боротьбі і досягти успіху, обов'язково необхідно використовувати можливості маркетингу. Саме на основі маркетингової діяльності проводиться більшість комерційних операцій на світовому ринку [6].

В Україні існує певний механізм регулювання зовнішньоекономічною діяльністю, який здійснює, в свою чергу, суттєвий вплив на організацію та управління ЗЕД підприємств, машинобудівної галузі. Так, механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності України, на думку А.П. Румянцева – це сукупність програмно-координаційних, вартісних, інституційних, правових форм, методів, принципів, інструментів, важелів, які застосовуються при здійсненні ЗЕД України.

Схема механізму регулювання ЗЕД України має наступний вигляд (рис. 3).

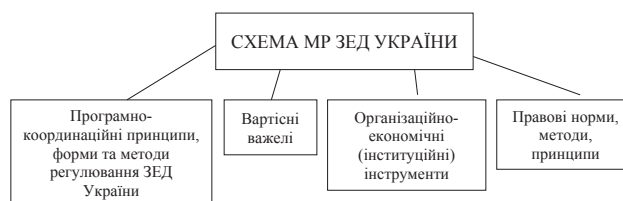

Рис. 3. Схема механізму регулювання ЗЕД України [8]

З цієї схеми ми бачимо, що організаційна структура управління ЗЕД підприємства є неабиякою важливою складовою ефективного управління та регулювання зовнішньоекономічною діяльністю, що, в свою чергу, дає можливість подальшого розвитку як окремого підприємства, так і навіть всієї галузі.

Наступною проблемою в управлінні ЗЕД підприємства машинобудування можна назвати недооцінювання керівництва підприємства значення правильно обраних та чітко сформульованих цілей. Визначення цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства є початковим етапом планування та організації ЗЕД підприємства. Цілі планування експортних та імпортних підприємства деталізують в залежності від загальних цілей підприємства. Цілі експорту – це розширення виробництва; збільшення прибутку завдяки освоєнню нових ринків; економія на масштабах виробництва; підвищення чи підтримка техніко-економічного рівня виробництва під впливом міжнародної конкуренції; збільшення валютних ресурсів підприємства; диверсифікація виробництва. Цілі імпорту – це розширення виробництва; збільшення прибутку за рахунок нових внутрішніх ринків; модернізація і розширення виробничого потенціалу; економія на заміні сировини і обладнання ефективнішою зарубіжною продукцією; розширення асортименту на національному споживчому ринку [2].

У цілому варто зазначити, що для подолання певних проблем в організації та управління ЗЕД підприємствам машинобудування України в процесі організації, планування та управління зовнішньоекономічною діяльністю варто дотримуватися певних принципів. Їх було сформульовано та виокремлено в роботі М.Д. Домашенко «Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства» [9]. До цих принципів належать як основні принципи, так і додаткові. Всі вони призвані допомогти більш ефективному та продуктивному управлінню зовнішньоекономічною діяльністю. Серед основних принципів наведемо наступні:

1) Принцип орієнтації підприємства на роботу в напрямку ЗЕД – передбачає орієнтацію підприємства на постійний

пошук та використання нових методів для роботи в напрямку ЗЕД, ефективне використання потенціалу підприємства в мінливих умовах зовнішнього середовища відповідно до обраної місії та стратегії діяльності підприємства.

2) Принцип підтримки стабільності – передбачає забезпечення стабільної та ефективної роботи підприємства при настанні негативних та кризових явищ.

3) Принцип гнучкого реагування – передбачає гнучке реагування на зміну ринкових можливостей та загроз.

4) Принцип забезпечення максимізації прибутку підприємства при одночасній максимізації добробуту кожного працівника.

5) Принцип збереження і розвитку конкурентних переваг – передбачає визначення сильних та слабких сторін діяльності підприємства, що дозволяє формувати стратегії діяльності та розвитку на основі їхнього прогнозування, що забезпечує підприємство довгостроковими конкурентними перевагами на ринку, сприяє більш ефективній роботі підприємства в обраному напрямі [9].

Висновки. Проблем в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств машинобудування існує безліч, але всі вони в тій чи іншій мірі залежать від головних чинників зовнішнього середовища, що стримують розвиток зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних промислових підприємств, у т. ч. машинобудівних. Серед таких головних чинників можна назвати наступні: наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр.; нестабільність політико-економічного становища України, проблеми з визначенням стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики; брак уваги держави до розвитку високотехнологічних галузей промисловості, зокрема, наукомістких підгалузей машинобудування, що спричиняє нерациональну структуру експорту і малоперспективну модель міжнародної спеціалізації України [10].

Для вирішення проблем управління ЗЕД підприємств машинобудування в першу чергу можна запропонувати наступні кроки:

- по-перше, підвищення технічного рівня підприємств машинобудування, а, відповідно, це дасть змогу підвищити якість продукції і конкурентоздатність наших машинобудівних підприємств на закордонних ринках;

- по-друге, впровадження нових ресурсо- та енергозберігаючих технологій, що повинно однозначно враховуватися при плануванні всієї господарської діяльності підприємств машинобудування та при плануванні та управлінні ЗЕД підприємств зокрема;

- по-третє, залучення до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємствами машинобудівної галузі висококваліфікованих фахівців, а також правильний вибір форм та методів проведення ЗЕД та механізму регулювання та управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах;

- по-четверте, зазначимо, що при плануванні, організації та управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств машинобудування України обов'язково повинно бути вирішено цілий ряд певних задач, серед яких головними можемо назвати наступні: формування оптимальної структури управління; координація управління ЗЕД з іншими видами діяльності підприємства на внутрішньому ринку; розробка стратегічних напрямків зовнішньоекономічної діяльності; а також облік і контроль ефективності зовнішньоекономічних операцій, інформаційне забезпечення рішень в сфері зовнішньоекономічних відносин з іноземними партнерами [10].

Література:

1. Бабець Є.К. Управління зовнішньоекономічною діяльністю з позицій функцій менеджменту / Є.К. Бабець, В.І. Шалацький // Наукові праці КНТУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – Вип. 26.
2. Пшик-Ковальська О.О. Процес планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О.О. Пшик-Ковальська // Наукові праці НУ «Львівська політехніка». – 2012. – С. 468–472.
3. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: [навч. посіб.] / Г.М. Дроздова. – К.: ЦУЛ, 2002. – 172 с.
4. Костюк Д. Підсумки року для українського машинобудування / Д. Костюк // Форбс Україна. – 2014. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/opinions/1385902-pidsumki-roku-dlya-ukrayinskogo-mashinobuduvannya> 13.06.2015.
5. Географія: [навч. посіб. для старшокласників та абітурієнтів] / [Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, А.В. Степаненко, П.О. Масляк]; 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, КОО, 2006. – 455 с.
6. Коваль Л.В., Гончар В.О. Управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємстві / Л.В. Коваль, В.О. Гончар // Вінницький національний аграрний університет. Серія «Економічні науки». – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2012/Economics/3_103261.doc.htm.
7. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: [підручник] / За ред. О.А. Кириченка; 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 518 с.
8. Міжнародна торгівля: [навч. посіб.] / [А.П. Румянцев, А.І. Башинська, І.М. Корнілова, Ю.О. Коваленко]. – К.: Центр учбової літератури, 2004. – 376 с.
9. Домашенко М.Д. Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства / М.Д. Домашенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.
10. Рибаківа Т.О. Проблеми та перспективи зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств України / Т.О. Рибаківа // Донбаський державний технічний університет, м. Алчевськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-ekonom-nauk-ribakova-t-o-problemi-i-perspektivi-zovnishnoekonomichnoyidiyalnosti-mashinobudivnih-pidprijemstv-ukrayini/>.

Павлюк Т.С. Анализ проблем управления внешнеэкономической деятельностью предприятий машиностроительной отрасли Украины

Аннотация. В статье рассмотрены основные проблемы дальнейшего развития внешнеэкономической деятельности предприятий машиностроительной отрасли Украины. Предложены рекомендации по решению некоторых из основных проблем и современные инструменты и методы организации и управления внешнеэкономической деятельностью машиностроительных предприятий.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность (ВЭД), машиностроительная отрасль, управление, организация, предприятие, экспорт, импорт, внешнеэкономические связи.

Pavlyuk T.S. Analysis of the problems of the foreign economic activity of the enterprises of machine-building industry of Ukraine

Summary. The article discusses the main challenges for further development of foreign economic activity of the enterprises of machine-building industry of Ukraine. Recommendations to address some of the major challenges and offer advanced tools and techniques of organization and management of foreign economic activity of machine-building enterprises.

Keywords: Foreign economic activity, engineering industry, management, organization, company, export, import, foreign economic relations.